

18-Mavzu: Ayollar milliy ko‘ylagi va lozimi konstruksiyasini qurish va texnik modellashtirish

Reja:

1. Milliy kiyim tarixi.
2. Milliy kiyimlarni loyihalashning o‘ziga xos xususiyatlari.
3. Milliy ko‘ylak koketkalarini turlari.
4. Model eskizi. Milliy ko‘ylakni loyihalash va modellashtirish.
5. Milliy lozimni loyihalash va modellashtirish.

Tayanch so‘z va iboralar: koketka, lozim, atlas, banoras, paripashsha, adras

Kiyim fasonini to‘g‘ri tanlash degani – Kimga? Qayerga? Qachon? Degan savollarga to‘g‘ri javob topish bilan bog‘liq holda kiyim turi va ko‘rinishini aniqlash demakdir.

Kiyim zamonaviy, qulay, go‘zal shu bilan bir qatorda qomat xususiyatlariga har tomonlama mos kelib, kamchiliklarni yashira olishi, go‘zal jihatlarini bo‘rttirishi lozim.

Qotmadan kelgan, bo‘yi pastroq yassi ko‘krak, ingichka qo‘l osmir qiz chiroyli belbog‘li, beldan pasti hurpayganroq kiyim kiygani ma‘qul. Kichkina yoqa va qisqa keng koketka hisobiga yelkani kengaytirish, ko‘krakni kattalashtirish mumkin.

Ko‘kraklar yassi bo‘lganda hurpaygan bluzka, kalta yubka, qo‘yma burmalardan bezak sifatida foydalanish tavsiya etiladi.

Uzun va diagonal chiziqlar to‘lalikni yashiradi. To‘la ayollar qo‘yma burmalar, katta yoqalar, burmali detallardan, keng manjetlardan qochishi kerak.

Yuzi dumaloq, bo‘yni qisqa ayollarga yoqasiz burchaksimon, chuqur o‘yilgan kiyim tavsiya etiladi.

Yuzi ozg‘in, uzunchoq qizlarga “qayiqcha” shaklli yoqa o‘miz yuzini ancha to‘la qilib ko‘rsatadi.

Bo‘yi juda baland bo‘lsa uzun kiyim yarashmagani kabi, kalta to‘la qomatlarga kalta kenggaygan kiyimlar yarashmaydi.

Kiyim rangi ham inson qiyofasini o‘zgartirib ko‘rsata oladi. Shuni nazarga olgan holda gazlama va bezaklar rangini to‘g‘ri tanlashga e‘tibor berish shart.

To‘q, murakkab ranglar kichraytiradi, och, yorqin ranglar esa predmetni kattalashtirib ko‘rsatadi. Ko‘z rangidagi mato barchaga yarashadi.

Kul rang barcha yoshdagi, turli to‘lali ayollarga bir xilda yarashaveradi. Yashil rang ham hammaga yarashadi, havo rang, oq sochlilarga (blandinka) qizil rang bug‘doy rang yuzlilarga, to‘q gilos rang qorachadan kelgan qorasochlilarga yarashadi.

Umuman kiyim rangini soch va ko‘z rangiga mos qilib tanlansa to‘g‘ri bo‘ladi.

1. Milliy kiyimlarning tarixi

O‘zbekcha milliy kiyimning ko‘p asrli boy tarixi bor. Unda xalqimizning o‘tmishi, iqlim sharoitimiz, turmush tarzimiz ko‘zguda aks etgandek ifoda topgan.

A. Makedonskiy yurishlari, mo'g'ullar bosqinchiligi, Temuriylar yurishlari va hukmronligi, nihoyat, Ulug' Oktabr sotsialistik revolyutsiyasi - bularning hammasi kiyimda o'z aksini topdi.

Antik dunyo davrida (miloddan avvalgi IV asrdan milodning IV asrigacha) ayollar ko'ylagi yunoncha xitonga o'xshash, lekin o'ziga xos xususiyatlari bo'lgan, old va ort bo'laklar etagining yon burchaklari o'zaro biriktirilib, faqat antik davr uchungina xos bo'lgan drapirovka hosil qilinar edi.

Ayollarning lozim kiyishi odat edi. Bosh kiyim, sochni turmaklash shakllari har xil bo'lgan. Tillaqoshlar, shokildalar, ziraklar, bilaguzuklar taqilgan.

Ilk o'rta asrlar davrida (V—VIII asrlar) ayollar gavadga juda yopishib turadigan tunikasimon bichimli ko'ylak va faqat chap tomoni qaytarmali, ko'ndalang taxlamalar ichiga kiritib qo'yiladigan uzun yenglari bor tunikasimon ust kiyimda yurishgan. Kiyimlar yorqin gulli va sernaqsh shoyi gazlamalardan tikilgan. Sochlarini silliq tarab, chekka qismini quloqlar ustidan yopishtirib o'tkazib, soch o'rimiga qo'shib qo'yishgan, zargarlik buyumlaridan juda xil-ma-xil taqinchoqlar taqishgan.

O'rta Osiyo Uyg'onish davrida (IX—XIV asrlar) ayollar ikkita ko'ylak kiyishgan: ich ko'ylak gavadga juda yopishib turadigan tunikasimon bichimli, uzun, tor yengli, ko'krak qismida vertikal kesimi bor, ustki ko'ylak ham gavadga juda yopishib turadigan, beldan past qismi tugmasiz ochiq, yenglari kalta bo'lgan. Ko'ylaklar ip va shoyi gazlamadan sernaqsh qilib tikilgan. U vaqtlarda ayollar yuzlarini berkitib yoki yuzlarining pastki qisminigina doka ro'mol bilan berkitib yurganlar.

Paranji yopinish XVIII asrda odat bo'lgan. Paranji arabcha «faroji», erkaklar ust kiyimi — to'n so'zidan kelib chiqqan. To'n asta-sekin boshga yopilib, gavadni ham yashirib turishga xizmat qiladigan, ort tomonidan pastki qismi bir-biriga chatilgan ikkita uzun soxta yengi (bandak) bor ayollar kiyimi bo'lib qolgan. Yuzni yashirish uchun esa paranji ostidan chachvon — otning dum qilidan to'qilgan to'r parda tutilgan. XIX asrda ayollar kiyimi hamma yosh va ijtimoiy guruhlar uchun bichimi bir xilda tunikasimon, dekorativ yechimlari nihoyatda ko'p turda bo'lgani ko'zga tashlanadi.

Ayollar ko'ylaklari to'piqqacha uzunlikda bo'lib, uning etak qismi to'g'ri va ayrim hollarda kengaytirib tikilgan. Qiz bolalar ko'ylagining bo'yin o'yindisidagi taqilmalar gorizontal ravishda olinib, bitta tugmaga qadab qo'yilgan yoki ko'ylak gazlamasi rangidagi tasmalar bilan bog'lab qo'yilgan.

Turmush qurgan ayollar ko'ylaklarining taqilmalari vertikal ravishda olinib, uning uzunligi old bo'lak o'rtasidan 25 sm gacha uzunlikda bo'lgan, taqilmaga tasmalar bilan ishlov berilgan, u bitta tugma yoki bezak to'g'nag'ich bilan taqilgan. Ko'ylak yenglari keng va uzun bo'lib, ular barmoqlarni ham berkitib turgan.

O'rta Osiyoni Rossiyaga qo'shilishi natijasida ayollar ko'ylaklarida tik yoqalar urf bo'la boshladi.

XIX asr oxirlarida ko'ylakda koketkalar paydo bo'ldi, ya'ni ko'krak burma ko'ylaklar kiyish odat tusiga kirdi va hozirgi kungacha bunday ko'ylaklar kiyiladi.

1920 yilda o'zbek ayollar kiyimi yangi zamonga, yangicha turmush tarziga, zamonaviy modaga muvofiq rivojlanishida davom etdi.

Uzunasiga yaxlit, koketkali an'anaviy ko'ylak milliy mansublik timsoli bo'lgani uchungina emas, balki asosan iqlim xususiyatlariga, tevarak-atrofdagi tabiatga va turmush tarziga to'g'ri kelgani, ratsional shakllar, bichimlarning qulayligi tufayli ham bir necha asrlardan beri saqlanib qoldi. Ayollar ko'ylagidagi yorqin ranglar mutanosibligi o'lkamiz

tabiatiga monand tushgan bo'lib, ko'ylak bichimining bimalol tushib turishi jazirama quruq iqlim sharoitiga mos keladi.

XX asr boshlarida ayollarga urf bo'lgan yangi bichiqdagi **ko'krakburma ko'ylak** ham takomillashib borib, hozirgi kunda ayollarimizning sevimli an'anaviy kiyimiga aylangan. Bu ko'ylakning yuqori qismi-koketkasi gavdaga yopishib turgan, ko'krakdan pastki qismi — esa, keng olingan va serburma qilib koketkaga tikilgan. Etakning gavdada keng turishi, bir tomondan to'g'ri bichiqdagi ko'ylaklar kabi o'tirib-turgan va yurganda qulay bo'lsa, ikkinchidan yozning issiq kunlarida salqin bo'lgan.

Hozirgi paytda ko'krakburma ko'ylaklarni nafaqat o'zbek ayollari, balki o'lkamiz-da yashayotgan boshqa millat ayollari ham yoqtirib kiyishadi.

An'anaviy kiyimlardan biri **lozim**, (poyjoma, ishton) bichig'i ikki pocha va keng og'dan tashkil topgan. Ular bichig'i og'ning uchlik tomonini past yoki yuqoriga qaratib qo'yilishi bilangina farq qilgan. Keng og'lar solib tikilgan ishtonlar o'tirib-turganda, yurganda juda qulay bo'lgan. Hozirgi paytda ham ular keksa kishilar, ayollar va qizlarning zaruriy uy kiyimi hisoblanadi. Ayniqsa, kelinlarning yaltiroq jiyaklar tutib, qimmatbaxo matolardan tikilgan uzun lozimlari o'zlariga juda yarashib, ular chiroyiga chiroy qo'shib turadi.

2. Milliy kiyimlarni loyihalashning o'ziga xos xususiyatlari

Moda «shabadasi» ayollarning an'anaviy ko'ylagiga hech ayamay zamona o'zgarishlarini kiritib boradi.

Koketkalarning uzunligi va shakli (oval, to'g'ri to'rtburchak, trapetsiyasimon), ko'ylakdagi uzunlik, shakl (to'g'ri to'rtburchak, trapetsiyasimon) va shakl hosil qilish printsiplari (burmalar, taxlamalar, plisse, gofre, qiya bichiq, quyosh, qiyiq bo'laklar), yeng uzunligi, shakli va bichimi (o'tqazma, reglan, yaxlit bichilgan) o'zgarib bormoqda; yoqa turlarining (inglizcha klassik, sholsimon, tik, qaytarma, yaxlit bichilgan va hokazo) va yoqa o'mizining ("u" - simon, oval, kare, "qayiqcha" va boshqalar) nihoyatda ko'p xilma xilligi ko'zga tashlanadi. Ishlatiladigan dekorativ bezak turlari ham turli-tuman: kashta qo'yma burma, kant va boshqalar. Qiziqarli yangiliklardan biri - taxlama burma sifatida ko'ylak pastki tomonining yuqori qirqimini ozroq-ozroq terib qo'yilishi.

Ishlatiladigan materiallar turi, ulardagi rang boyligi va naqshlar yechimi butunlay moda yo'nalishiga qarab hal qilinadi. Lekin an'anaviy xonatlas hamisha bir xilda mashhur bo'lib keladi. Uning naqsh motivi ham zamon, voqelik, davr ta'sirida o'zgarib turadi.

Xonatlasdan tikilgan ko'ylaklar ustida olib borilgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, undagi rapportning kattaligi, rasmlarining aniq-ravshanligi va qat'iyligi bu kiyimni ko'p bo'laklardan tikishga imkon bermaydi, uning shakli aniq, to'g'ri to'rtburchakka yaqin bo'lishi kerak. Rang tuslarining turlari va naqshgul yechimlari boy bo'lgani sababli ko'ylak kompozitsiyasiga bezak tariqasida boshqa materiallar, kashta gullar (hatto lyureks-yaltiroq qoplamali ingichka iplar) aralashtirish tavsiya etilmaydi. Xonatlas ko'ylaklarni modellashga material rasmdan qiziqarli qilib foydalanish, detallarning shakli aniqligi mutanosibli va yoqaning xilma-xilligi hisobiga erishiladi.

Lozim ayollar kiyimining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Ayollar kiyimining bu turi milod boshlaridagi xotin-qizlar tasvirida uchraydi. Lozimning ham o'z tarixi bor. U shakl, ishlatiladigan materiali, dekori jihatidan o'zgarib turgan bo'lsa ham, teskari trapetsiyasimon bichimini saqlab qolgan. XX asr ikkinchi yarmidan boshlab, kengligini kamaytirish maqsadida, lozim bichimini ayollar shimi loyihasiga yaqinlashtirish boshlangan. Lozimni ko'ylak bilan bir komplektda modellash kerak, chunki ular gavdaning idrok etilishida bir butunni tashkil etadi. Bunda shakl jihatidan ham, mutanosiblik, rang, ishlatiladigan materiallar va dekor jihatidan ham komplektlik bo'lishi kerak. Shuning bilan birga gazlama tanlashda gigiyenik talablarni ham hisobga olish muhim bo'ladi.

Model tavsifi: yosh ayollar va qizlar uchun mo'ljallangan yozgi o'zbekcha milliy ko'ylak, koketkasi ovalsimon, yenglari to'g'ri bichimli, kalta, etak qismi to'g'ri va uzun, bo'yin o'mizi koketkasiga mos ravishda dumaloq shaklda, koketkasining atrofiga qo'yma burma bilan bezak berilgan. Ko'ylakni yengil va yupqa tabiiy va sun'iy gazlamalardan tikish mumkin.

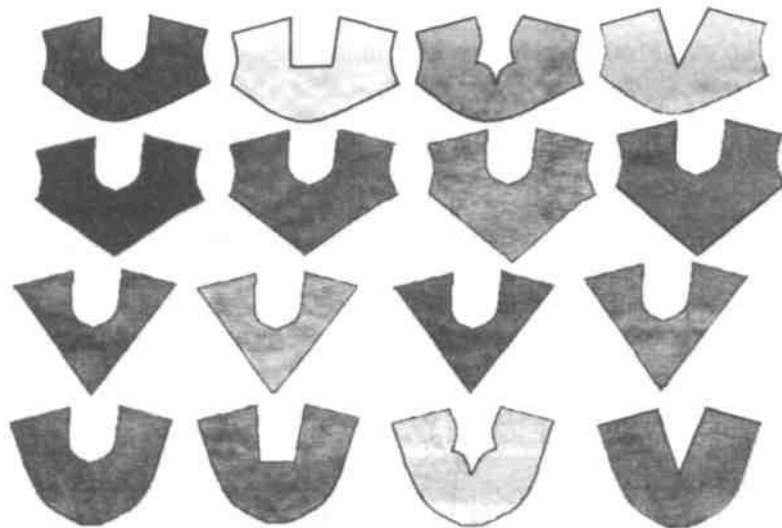

18.1.-rasm. Ayollar milliy ko'ylagi modeli.

3. Milliy ko'ylak koketkalarini turlari

18.2.-rasm. Milliy ko'ylak fasoni namunalari.

18.3.-rasm. Koketka va bo'yin o'yindisi turlari.

Milliy ko'ylak modellari.

Klassik o'zbekcha ko'ylak koketkasi asosan ko'ylakning gavda qismiga ulanadigan chizig'i bo'ylab oval shaklida bo'ladi. Old tomonda koketka yaxlit yoki bo'rtli bo'lib, bo'laklari bir-birining ustiga o'tib turadi. Yoqasi qirqma, yoqa o'mizi bo'ylab yoqa qaytarma qismining shakli har xil bo'ladi. Ko'ylak yoqasiz bo'lishi ham mumkin. Yoqa o'mizining o'yig'i to'rtburchak, uzaytirilgan, dumaloq oval va h.k. shaklida bo'lishi mumkin.

Hozirgi paytda ayollarning milliy o'zbekcha ko'ylagida ma'lum o'zgarishlar bo'lmoqda. Ko'ylak gavda qismining silueti, hajmi va uzunligi qisqarmoqda. Koketka, yoqa, yenglarning katta-kichikligi va shakliga ko'pgina omillar, shu jumladan moda ta'sir etmoqda.

18.4.-rasm. Ayollarning zamonaviy milliy ko'ylak modellari

Ayollarning zamonaviy milliy ko'ylak modellari

Hozirgi o'zbekcha ko'ylakda turli bezaklar, qo'yma burmalar, aylana burmalar, plisse va hokazo ishlatiladi.

18.5.-rasm. Klassik uslubdagi milliy

Milliy ko'ylak tikish uchun turli gazlamalar, masalan, (krepdishen, krep-jorjet, atlas, batis, shifon, chit) kabi tabiiy ipak gazlamalar bilan birga zamonaviy materiallar assortimenti (sun'iy shoyi, baxmal, gazlamasimon trikotaj, velyur va boshqalar) ham ishlatiladi. Astari esa ko'pincha ip gazlama yoki asosiy gazlamadan bichiladi.

Milliy o'zbekcha ko'ylak bichim shakli va gazlama xususiyatiga ko'ra O'zbekiston iqlimi sharoitida kiyish uchun juda qulaydir. Bu sifatlar o'zbekcha ko'ylakning va lozimning ommaviy bo'lib qolishining asosiy sabablaridir.

Milliy ko'ylak tashqi ko'rinishining tavsifi

Milliy ayollar ko'ylagi - atlas gazlamasidan tikilgan bo'lib, klassik uslubda, silueti to'g'ri, o'tkazma yenglidir. Orqa va old koketka oval shaklida, bir bortli, etak qismi burmalangan. Yoqasi – pidjak yoqa. Yengi – kalta.

Lozim – klassik uslubda, uzunligi to'piqgacha, manjetli, xishtaksiz.

Milliy ko'ylak konstruksiyasini ayollar zamonaviy ko'ylagi konstruksiyasi asosida chiziladi. Milliy ko'ylak konstruksiyasini qurishda to'g'ri siluetli ko'ylak uchun konstruktiv qo'shimchalar tanlanadi, ularning qiymati material xossalariga qarab o'zgartirilishi mumkin.

Milliy kiyimlar tikishda qo'llaniladigan gazlama turlari

XIX asrda o'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolar sirasiga ip-gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kiradi. Xomashyoning mo'lligi va arzonligi Movarounnaxr shaharlarida ipak to'quvchilik, bo'z to'quvchilik, jun to'quvchilik va boshqa xil matolarni to'quvchilik kasb-hunarlarini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitni vujudga keltirdi.

To'quvchilikning, asosan, ikki turi: hammabop ip-gazlama to'quvchiligi va nisbatan qimmatroq ipak to'quvchiligi ko'proq taraqqiy etgan. Ip-gazlama matolarni to'qish bilan, asosan, ayollar, ipak va nimshoyi gazlamalarni to'qish bilan erkaklar shug'ullanishgan.

Ip-gazlama matolarning turlari va navlari juda xilma-xil bo'lgan. Ayniqsa oq, jigarrang, sariq tusli bo'zlar keng tarqalgan bo'lib, ulardan barcha yoshdagi kishilar uchun choponlar, shuningdek, ichki kiyimlar, sallalar tikilgan. Ayollarning ro'mollari, dakana va lachaklarini tikish uchun shasha doka ishlatilgan.

O'tmishda o'lkamizdagi butun-butun shaharlar faqat ma'lum bir nav va ranglardagi gazlamani to'qishga ixtisoslashgan edi. Badiiy to'quvchilikning mahalliy maktablari xam mavjud edi. Bularning bari matolarni bo'yash san'atining yuksakligi, mahalliy gazlama to'qish uslublari, ular qo'lidan chiqadigan matolar rangi-bo'yog'i va gullarining bir-biriga o'xshashligi, nafisligi bilan ajralib turadi.

Toshkent kosiblari bo'z yoki karbos (oddiy bo'yalmagan ip gazlama), bosma (ko'proq qizil tusdagi gulli bo'z), olacha (bo'yalgan ipdan to'qilgan yo'l-yo'l ip gazlama), chopon tikishda qo'llaniladigan yo'l-yo'l nim shoyi matolar to'qishga mohir edilar.

Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Marg'ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an'anaviy o'zbek ipak (kanovuz, shoyi, xonatlas), nimshoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalar to'qilib, ulardan tikilgan turfa kiyimlar o'ziga to'qroq, boy-badavlat kishilar orasida rasm bo'lgan.

Quyida mana shu matolarning ayrimlariga bir-ikki og'iz ta'rif berib o'tamiz. **Beqasam** – yo'l-yo'l gazmol bo'lib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to'nlar, ko'rpa-ko'rpachalar tikishda foydalanilgan.

Banoras - beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarning ustki kiyimi bo'lmish paranji tikilgan.

Paripashsha - beqasamdan qalinroq matodirki, u paranji, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.

Adras - abr iplar bilan gul solingan nimshoyi gazmoldir. Shuningdek, kanovuz, shoyi, xonatlas, guldor kimxob, duxoba kabilar ham keng qo'llanilgan.

Shoyi va nimshoyi matolar - beqasam, adras, yakro'yo, katak shoyi, tovlanma shoyi, abrshoyi va hokazolarga turli-tuman gullar solingan.

XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyoga Rusiyadan keltirilayotgan ip gazlama va boshqa matolarning miqdori tobora orta bordi. Bu matolar O'rta Osiyo va Qashqar o'lkasida to'qiladigan gazlamalar bilan raqobat qila boshladi. Rossiya fabrika egalari O'rta Osiyo o'lkalari bilan savdo-sotiq qiluvchi savdogarlar bilan til biriktirib, mahalliy aholi didiga mos gazmollar ishlab chiqarishga astoydil harakat qilib, bu yerdagi bozorlarda ustunlikka erishish uchun kurashni avj oldirdilar. Rusiya mollari, jumladan, gazmollarining o'lkaga keltirilishi natijasida ular mahalliy hunarmandchilik mollari bozordan siqib chiqara boshladilar. Fabrikada ishlangan matolar kosiblar qo'lidan chiqqan matolarning bozorini kasod qilib boraverdiki, bu hol o'lka xo'jaligining bozor ehtiyojlari uchun mol ishlab chiqarish sohasining umumiy taraqqiyoti jarayoni va natural xo'jalikning inqirozi bilan bogliq edi.

XIX asr oxiri va XX asr boshida o'zbeklar orasida ham asosan fabrikada tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, kolenkor, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklarni kiyish rasm bo'ldi. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rangorang movutlardan kiyim tikirib kiya boshladilar.

Shunga qaramay, kosiblar dastgoxidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo'z, nimshoyi gazmol, adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilarning turli xillariga ham ehtiyoj katta edi.

O'rta Osiyo gazmollarini ishlash va ularga gul solish texnikasi hiyla murakkab ish edi. Ularga gul-naqsh solishda ikki xil uslub qo'llanilganki, bu esa yo'l-yo'l va abr uslubida to'qilar edi. XIX asrga kelib, yo'l-yo'l gul solingan matolar xillari keng rasm bo'lib ketdi. Ip gazlama, shoyi, nim shoyi gazmollarga shu uslubda gul solina boshlandi. Mazkur turdagi gazlamalarni chiqaradigan to'quvchilik markazlari Samarqand, Urgut, Nurota, Buxoro, G'ijduvon, Zandona, Farg'ona vodiysida Namangan, Beshariq tumanlarida mavjud edi. Xorazm ustalari tayyorlagan gazlamalar ham o'ziga xos gullari bilan ko'zga tashlanib turadi.

Matolarga gul bosishning usullaridan abrli iplar bilan gul solingan, bo'yoqlari yoyiq, qimmatbaho ipak gazmollarni ishlab chiqarishda qo'llanilgan. Abrband usuli bilan iplarni o'rab-bog'lab qo'yishdan iborat mazkur murakkab va sermehnat jarayon asosan Farg'ona vodiysi shaharlari va Samarqand, Buxoroda xonatlas to'qishda qo'llanilgan.

Bularning hammasi XIX-XX asrlarda mahalliy gazlamalarni badiiy bezash san'ati xilma-xilligi va o'ziga xos ekanligidan, O'rta Osiyo xalq xunarmandlarining nozik dididan dalolat beradi. Shu boisdan ham, to'quvchi ustalarning nafis va pishiq mahsulotlari mahalliy bozorlar chegarasidan chiqib, butun O'rta Osiyo va undan tashqari mamlakatlarga xarid qilinib, olib ketilgan va u yerlarda juda mashhur bo'lgan.

4. Model eskizi. Milliy ko'ylakni loyihalash va modellash

An'anaviy milliy ko'ylak gavda qismi to'g'ri siluetli, koketka chizig'i bo'ylab burmali bo'ladi. Koketka asosan ko'ylakning gavda qismiga ulanadigan chizig'i bo'ylab dumaloq bo'ladi. Old tomonda koketka bo'laklari bir-birining ustiga o'tib turadi. Yoqasi qirqma, yoqa omizi bo'ylab o'tqazma, qaytarma qismining shakli har xil bo'ladi. Bunday ko'ylakning konstruksiyasini tuzish metodlarining boy tarixi bo'lib, unda xalq an'analari hisobga olinadi.

Old va ort bo'laklar chizmasida oldin vitochkani bekitib, tipovoy koketka chizig'i o'tqaziladi. Koketka chizig'i ort bo'lakda O_3 nuqtasidan, old bo'lakda esa O_2 o'tkazilgani ma'qul.

Old bo'lakda koketka chizig'i ko'krakning yuqori nuqtasidan 2,5–3 sm yuqoriroqda o'tishi kerak, bu chiziq asta-sekin simmetriya chizig'iga tushib, unda 2,5-3 smga o'tadi (koketkaning bir-biri ustiga o'tish kengligi). Tipovoy vitochkani to'g'nog'ich bilan qadab, belgilangan chiziqlar bo'ylab qirqiladi. O_2 nuqta surilib yangi holat O_2^1 ga o'tadi. Shunday qilib, ko'krak vitochkasi koketka chizig'iga ko'chiriladi.

Old bo'lak yelka vitochkasini o'z o'rnida qoldirish mumkin. Lekin bazan gazlama guli buzilmasligi uchun ort bo'lak koketka detalining yelka vitochkasini ham koketka chizig'iga ko'chirish mumkin. Buning uchun yelka vitochka uchidan koketka chizig'igacha vertikal chiziq o'tkaziladi. Shu belgi chiziq bo'ylab koketka qirqiladi, yelkadagi vitochka to'g'nog'ich bilan qadaladida, bu vitochka koketka chizig'iga va vertikal qirqilgan joyga ko'chiriladi. Hosil qilgan andaza konturlarini bo'rlab, ort bo'lak koketkasining yangi shakli olinadi.

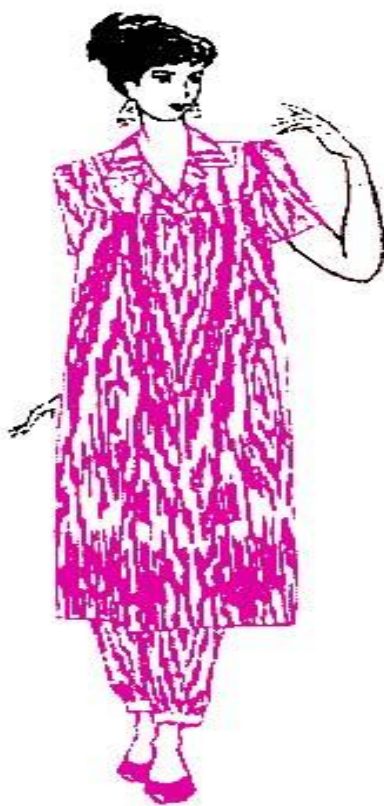
Shunday qilib, old bo'lakdagi koketka chizig'i $-O_2^1$ 1, old bo'lakning gavda qismini koketkaga ulash chizig'i $-O_2^1$ 1; ort bo'lakdagi koketka chizig'i $-O_3^1$ 3 ort bo'lakning gavda qismini koketkaga ulash chizig'i $-O_3^1$ 3 bo'ladi. Koketkaga ulash chizig'i bo'ylab gazlamadan burma hosil qilishga mo'ljallab, ko'ylakning old va ort bo'lak gavda qismini kengaytirish qo'yimi istalgancha, ixtiyoriy olinadi. Buning uchun old va ort bo'laklar simmetriya chiziqlarini, gavda qismini kengaytirmoqchi bo'lgan miqdorda suriladi:

$$33^1 = GG^1 = TT^1 = NN = T_1T_1^1 = N_3N_3^1 = 10 \text{ sm}$$

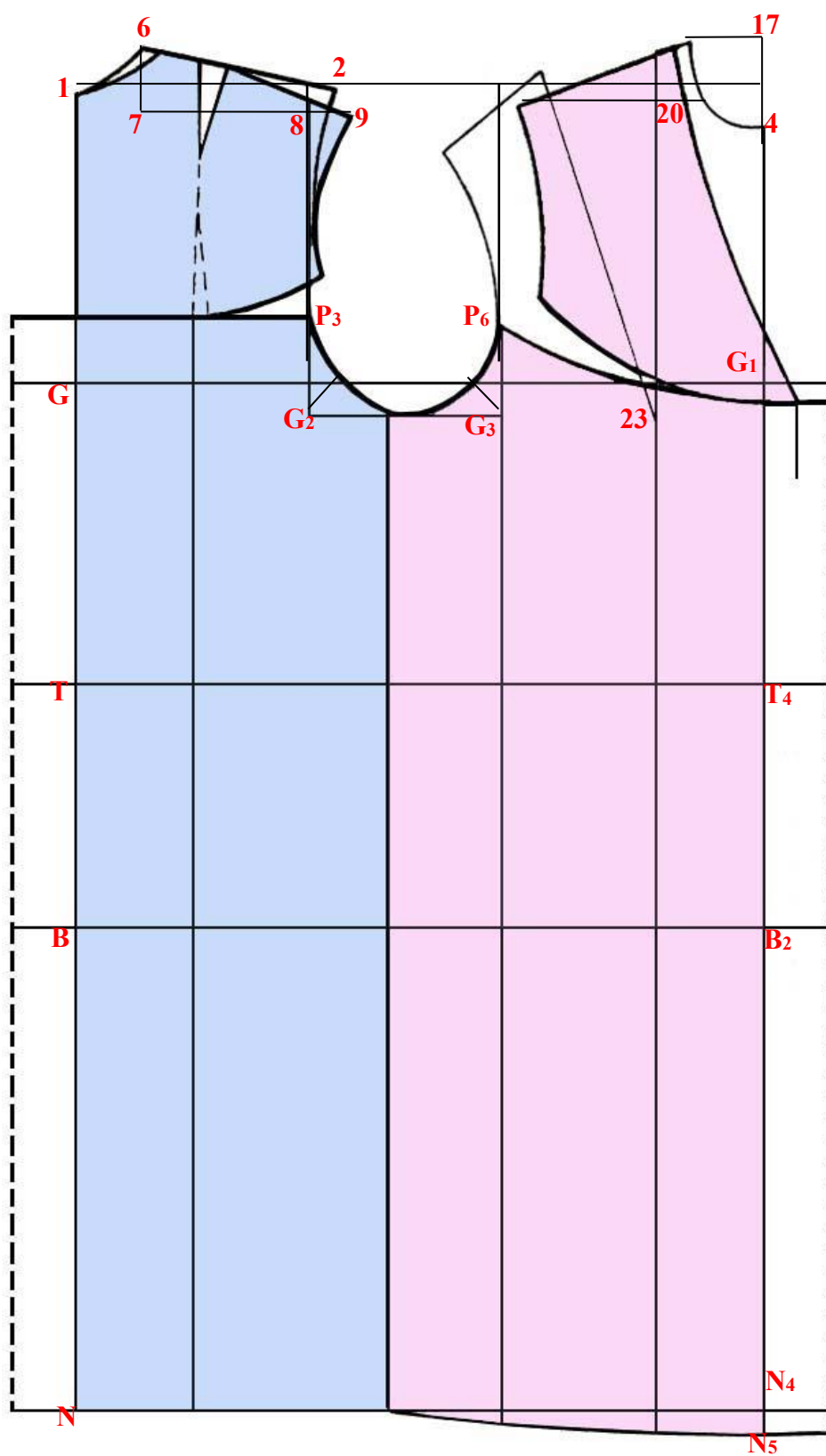
Gavda qismini minimal kengaytirilishi 10 sm ga teng bo'ladi. Agar bu kengaytirish yetarli bo'lmasa, old va ort bo'laklar qo'shimcha suriladi. Buning uchun

surish chizig'i belgilab olinadi. Bu chiziqlar ort bo'lakda beldagi vitochka markazidan, old bo'lakda esa beldagi ikkala vitochka markazidan vertikal o'tkaziladi. Old va ort bo'laklari belgi chiziqlar bo'ylab qirqib, hamma bo'laklarni gorizontal bo'ylab ort bo'lakni o'ng tomonga, old bo'lakni chap tomonga suriladi. Yon qirqimlar $-O_5N_2$ vertikal yo'nalishda belgilanadi. Old va ort bo'laklarining qo'shimcha surilish kengligi ixtiyoriy bo'ladi. Old va ort bo'laklar uzil-kesil surilib bo'lgandan keyin ularning yuqori qirqimlari shakli chiziladi. Ko'ylak gavda qismi asosining konturi qog'ozga ko'chiriladi. Ko'krak vitochkasini berkitib, old bo'lak koketkasini uchburchak qilib tuzuladi. Koketkani old bo'lak gavda qismiga ulanadigan chizig'i $P_2G^{11}_7 G^1_7G_6$ bo'ladi. $G^{11}_7 G_7G^1_7$ vitochka uchi bekitilmay ochiq qoldiriladi.

Ko'ylak gavda qismining konstruksiyasini tuzish uchun, G^1_7 va G_7 nuqtalardan kiyim etak chizig'i bilan kesishgunga qadar vertikal $G_7 N_4$ tushuriladi. Shu belgi chiziq bo'ylab ochib suriladi. Ko'krak vitochkani, uning $G^{11}_7G_7$ va $G^1_7G_7$ qirqimlarini bir-biriga to'g'ri keltirib bekitiladida, vitochka etak chizig'iga ko'chiriladi. Old bo'lakning gavda qismi shtixlangan joyga teng bo'lgan darajada konussimon kengayadi. Old bo'lakni etak chizig'i bo'ylab ixtiyoriy belgilangan $N_2N^1_2$ miqdorida kengaytirib, yon qirqim holati o'zgartiriladi. Bunda $O_5N^1_2 = O_5N_2$ shartiga rioya qilinishi kerak. Bu ishlar bajarilgandan keyin etakning yangi shakli egri tekis chiziq bilan chiziladi. Bazan simmetriya chizig'ining holatini ham uni G_6 nuqtaga istalgan $N_3N^1_3$ miqdoriga surib o'zgartiriladi. Ort bo'lak gavda qismining konstruksiyasi ham shunday yo'l bilan o'zgartiriladi.

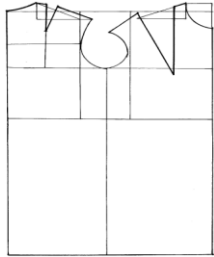
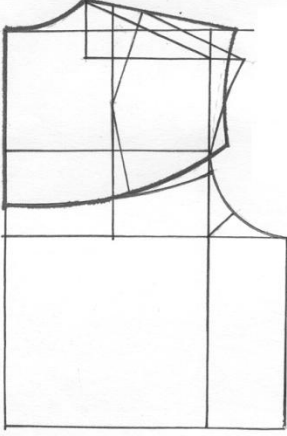
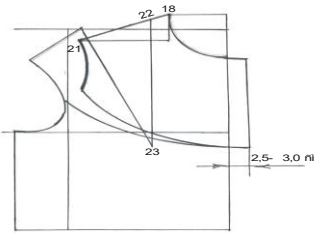

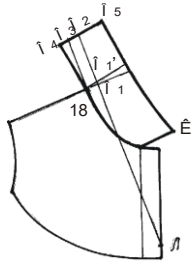
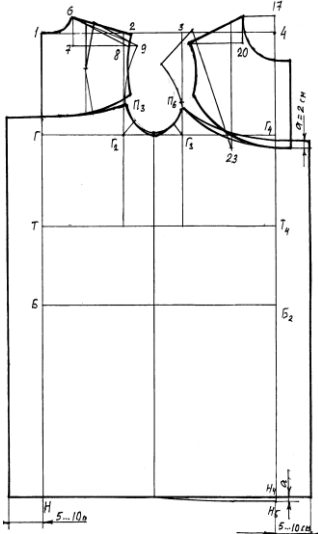
18.6.-rasm. Milliy o'zbekcha ko'ylak modeli

18.7.-rasm. Milliy o'zbekcha ko'ylak asos cizmasi

**«Milliy ko'ylakni texnik modellashtirish»
bo'yicha texnologik xarita**

Texnologiya asosida faoliyat turlari	Tavsiya etiladigan moslama va uskunalar	Chizma	Standart asosida operatsiyani bajarish tartibi
I	II	III	IV
1. Ko'ylak va lozim texnik chizmasini (old va ort tomondan ko'rinishini) chizish.	Qalam, qog'oz, jurnal.		Ko'ylak tashqi ko'rinishi chizib olinadi.
2. Ko'ylak tashqi ko'rinishiga yozma tavsif berish.	Qalam, qog'oz, jurnal.		Misolga qaralsin.
3. Ko'ylak asosi konstruktsiyasini tayyorlash.	Qalam, qog'oz, chizg'ich.		Milliy ko'ylak konstruktsiyasi 31-modulda keltirilgan ayollar zamonaviy ko'ylagi konstruktsiyasi asosida chiziladi.
4. Ko'ylak chizmasida ort koketka o'rnini belgilash.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Koketka chizig'i model eskiziga qarab aniqlanadi.
5. Orqa yelka vitochkasini koketkasini ulash chizig'iga o'tkazish hamda ort koket konturini chizish.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Yelka vitochkasi uchidan koket chizig'iga to'g'ri chiziq tushiriladi. Vitochka qirqilib yelka vitochkasi yopiladi va koket pastki chizig'i tomonidan ochiladi, orqa koket konturlari qalin chiziq bilan chiziladi.
6. Ko'ylak chizmasida old koketka chizig'i o'rnini belgilash.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Koketka chizig'i model eskiziga qarab aniq belgilanadi. Koketka chizig'i taxminan yeng o'mizining 0,5 qismini tashkil etadi.

7. Ko'krak vitochkani yangi yo'nalishga - koketka chizig'iga ko'chirish.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Ko'krak vitochka (22-23 va (21-23) chiziqlari bo'ylab va koketka chizig'i bo'yicha qirqiladi. Vitochka yelkada yopilib, koketka chizig'i bo'yicha ochiladi.
8. Old koketka bort chizig'i o'rnini belgilash.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Koketka barlarining bir-birining ustiga o'tish kattaligi $2,5 \div 3,0$ sm ga teng.
9. Model eskiziga qarab bo'yin o'mizi modellanadi. Yoqa o'mizi yoqali yoki turli o'yiqli qilib loyihalanadi.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Model bo'yicha yoqa loyihalash uchun yoqa konstruktsiyasi chiziladi. Koketka yoqasiz bo'lgan holda, yoqa o'mizi chizig'i o'rni aniqlanadi va chiziladi. (7-rasmdagi a, v, g variantlar).
10. Yoqa chizmasini chizish.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Eskiz bo'yicha yoqa berilsa, yoqa konstruktsiyasi darslik yoki qo'llanma bo'yicha mavjud usullar vositasida chiziladi. Yoqa o'lchovlari ko'ylak bo'yin o'mizi o'lchovlari bilan muvofiqlashtiriladi. 4-rasmdagi hisoblarga qaralsin.
11. Ko'ylak chizmasida ko'ylak old va ort etagini (gavda qismi) kengaytirish.	Chizg'ich, qalam, qog'oz, sm. lenta.		Koketkaga ulash chizig'i bo'ylab gazlamadan burma hosil qilishga mo'ljallab ko'ylakning old va ort bo'lak gavda qismini kengaytirish qo'yimlari istalgancha olinadi. Buning uchun old va ort o'rta chiziqdan o'ng va chap tomonga qo'yim kengligi qo'yiladi va o'rta chiziqlar yangi o'ringa ko'chiriladi. Ko'ylak etagini minimal kengaytirish kattaligi 5-10 sm.
12. Ko'ylak etak	Chizg'ich,		O'zbekcha ko'ylak etak

chizig'ini to'g'rilash (gorizontal holga keltirish).	qalam, qog'oz, sm. lent		chizig'i gorizontal bo'yicha o'tadi. Buning uchun old etakdan gorizontalgacha bo'lgan $a = N4 - N5$ masofa koketkani ulash chizig'idan yuqoriga qo'yiladi va koketkani etakka ulash yangi chizig'i loyihalanadi. $a = 1,0 \div 2$ sm.
--	-------------------------	--	---

Yoqa konstruktsiyasini chizish

$$18 - O_1 = 2,5 \div 3 \text{ sm}$$

$O_1 - L$ – to'g'ri chiziq bilan birlashtiriladi (latskanni bukish chizig'i).

$$O_1 - O_1' = 0,1 \div 1 \text{ cm}$$

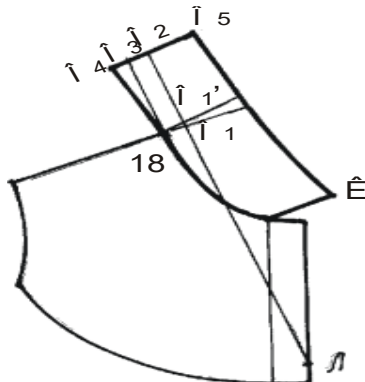
$O_1' - O_2 = |1-6|$ -ort bo'yin o'mizi uzunligi

$$18 - O_4 = O_1' - O_2$$

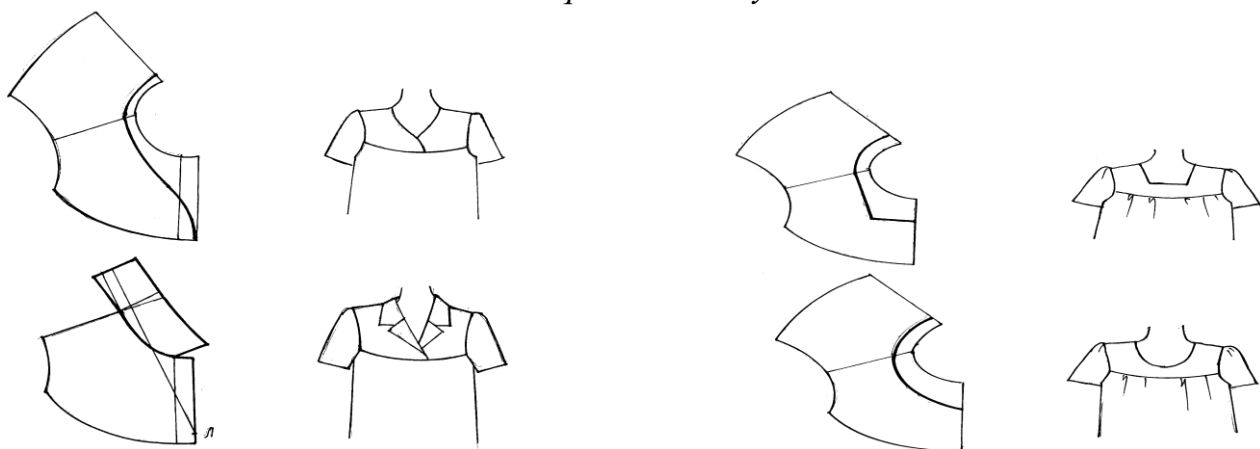
$$O_2 - O_4 \perp 18 - O_4$$

$O_4 - O_5 = 7 - 8$ sm (yoqa kengligi).

$O_5 - K$ – yopiq chiziq bilan tutashtiriladi.

18.8.-rasm. Yoqa konstruktsiyasi chizmasi

18.9.-rasm. Milliy ko'ylak yoqa o'mizini modellash usullari

5. Milliy lozimni loyihalash va modelllashtirish

Lozim – ayollar milliy libosining zarur elementidir. Har tomonlama qulay bo'lgan kiyimning bu turi keng tarqalgan. Lozimning figuraga taxminan moslashtirib bichiladigan turli xillari mavjud: uzun, kaltaroq, manjetli, jiyakli, kengroq, shim usulida bichiladigan klassik uslubda, uzunligi to'piqqacha, xishtaksiz, bo'ksa chizig'idan yuqorisiga paxta gazlamasidan ulanma ulangan. Lozim gazlamasi, bichimi va bezaklari jihatidan ko'ylakka mos bo'ladi. Uni asosan uy kiyimi sifatida uy ichida kiyiladi. Shu bilan birgalikda lozimni shahardan tashqariga sayohat paytlarida, dam olish vaqtlarida ham kiyiladi. Lozim yengil va yumshoq gazlamalardan tikiladi, gazlama tanlashda gigiyenik talablarni ham hisobga olish muhim bo'ladi.

Lozim milliy libos (kiyim) turi bo'lib, u shimdan kengligi, bichimi bo'yicha farq qiladi. Lozim konstruksiyasi ikkita yaxlit bichilgan simmetrik bo'lakdan iboratdir. Lozim ko'ylak ostidan kiyilgani uchun uning beldan bo'ksagacha bo'lgan qismi gigiyenik va qulaylik nuqtai-nazaridan ko'pincha ip gazlamadan bichiladi. Og'i xishtakli yoki yaxlit bichilgan bo'ladi. Pochasining kengligi model ko'rinishiga bog'liqdir. Lozim pochasi manjet yoki jiyak tikiladi.

Lozim konstruksiyasi chizmasini chizish uchun hisoblar:

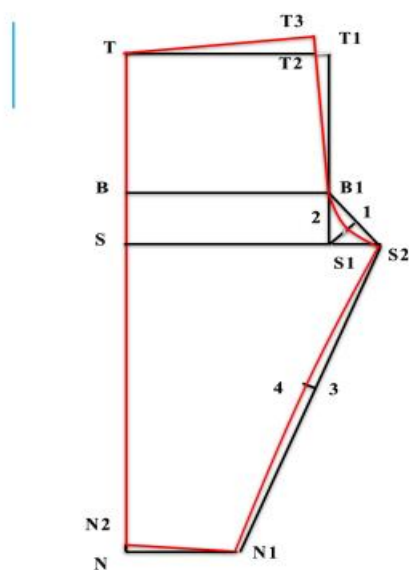
1. Hisob uchun zaruriy o'lchovlar:
 Hisoblashda o'z o'lcham belgilaringizni oling.
 $S_{bo'k} = 46 \text{ sm}$
 $D_{pocha} = 80 \text{ sm}$
 $Sh_{pocha} = 18 \text{ sm}$ (modaga qarab o'zgarib turadi).
2. Bemalol turishi uchun qo'shimchalar: $P_{bo'k} = 10 \text{ sm}$.

Lozim konstruksiyasini hisoblash va qurish texnologik xaritasi (18.4-rasm).

18.2 - jadval.

T/r	Konstruktiv bo'lak nomi	Belgilanishi	Hisob formulasi	Qiymati sm.
1	Pocha uzunligi – TN	TN	$TN = D_{pocha}$	90
2	Beldan o'tirgich balandligigacha bo'lgan masofa	TS	$TS = 0,5 S_{bo'k} + P_{bo'k} = 0,5 \times 46 + 10$	33
3	Beldan bo'ksagacha bo'lgan masofa	TB	$TB = 0,5 \times D_{bel.ort} = 0,5 \times 40$	20
4	Lozim kengligi	BB_1	$BB_1 = 0,5 \times S_{son} + P_{son} = 0,5 \times 46 + 6$	23
5	T vs S nuqtalardan gorizontall chiziqlar o'tkaziladi			
6	B_1 nuqtadan vertikal chiziq o'tkaziladi va T_1 , S_1 nuqtalar belgilanadi.			
7	Lozim og'i kengligi	$S_1 S_2$	$S_1 S_2 = 0,2 \times S_{bo'k} = 0,2 \times 46$	9,2
8	$B_1 S_2$ nuqtalar o'zaro tutashtiriladi			
9	$B_1 S_2$ kesmaning teng o'rtasi topiladi va 1 nuqta bilan belgilanadi.			
10	1 nuqta S_1 nuqta bilan tutashtiriladi.			
11	1 S_1 kesmaning teng o'rtasi topiladi va 2 bilan belgilanadi.			
12	$B_1, 2, S_2$ nuqtalar egik chiziq bilan tutashtiriladi.			
13	Lozim pocha kengligi	NN_1	$NN_1 = 15 \div 20 \text{ sm}$ (model	18

			bo'yicha)	
14	S_2 va N_1 nuqtalar o'zaro tutashtiriladi.			
15	S_2N_1 kesmaning teng o'rtasi topiladi va 3 bilan belgilanadi.			
16		3-4	$3-4 = 0,5-1$ sm	
17	S_2 , 4 va N_1 nuqtalar egik chiziqli bilan tutashtiriladi.			
18		NN_2	$NN_2 = 1,0$ sm	1,0
19	N_2N_1 nuqtalar o'zaro tutashtiriladi.			
20		T_1T_2	$T_1T_2=2$ sm.	2
21	T_2B_1 nuqtalar tutashtiriladi.			
22		T_2T_3	$T_2T_3=0,1 \times S_{bo'k} - 2 = 0,1 \times 46-2$	2,6
23	T_3 va T nuqtalar o'zaro tutashtiriladi.			

18.10-rasm. Lozim konstruksiyasining asosi

Nazorat uchun savollar:

1. O'zbekcha ko'ylak qanday detallardan iborat?
2. O'zbekcha ko'ylak konstruksiyasini chizish uchun qanday o'lchovlar kerak?
3. O'zbekcha ko'ylak koketkalarining qanday turlarini bilasiz?
4. Texnik modellash deb nimaga aytiladi?
5. Ko'krak vitachkasini ko'chirish qoidasini aytib bering.
6. Kiyim detallarini parallel qilib qanday kengaytiriladi?
7. Kiyim detallarini konussimon qilib qanday kengaytiriladi?